

Moshe Shokeid. Can Academics Change the World? An Israeli Anthropologist's Testimony on the Rise and Fall of a Protest Movement on Campus. Berghahn Books. 2020. 214 pages

עמליה אוליבר, גילי דרורי*

מהו תפקידם של אנשי אקדמיה, ובייחוד אנשי מדעי החברה ובהם סוציולוגים. ואתרופולוגים, בעשייה חברתית? האם יש לנו מקום כאנשי מדע בפעילות שמטרתה לשנות את העולם? השאלות האלה בוערות בנו בימים אלו בישראל יותר מתמיד, וזה הרגע לקרוא את עדותו של מורנו ועמיתנו משה שוקד על התקופה שבה עמד בגרעין ההקמה וההובלה של ארגון "עד כאן", תנועת שלום של סגל האוניברסיטאות בישראל שפעלה נגד הכיבוש בשנים 1987-2015, בתקופה שבתחילתה פורצת האינתיפאדה הראשונה ובמהלכה נחתמים הסכמי אוסלו.

למרות הצהרתו על סלידתו מנוסטלגיה, שוקד מתאר באריכות כיצד פתח את קופסת המסמכים של "עד כאן" שהועברה אליו עם פרישתה לגמלאות של אורה סלונים, ששימשה הרכות הלא רישמית של פעילות הארגון. הקופסה עמדה חתומה ומאובקת בפתח משרדו בחוג לסוציולוגיה ואתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב, ועם פתיחתה מצא בה שוקד אוסף פוסטרים, גזרי עיתונות, רשימות פעילים ותרומות, דוחות בנק, דפי עמדה ודעה ומסמכים דהויים אחרים של ארגון שאינו מאורגן, שפעיליו הם אנשי אקדמיה "תמים", כדבריו. אף שהתיאור הזה פותח את הפרק השישי בספר, לאחר חמישה פרקים של דיון כללי והקשר היסטורי, כאן מתחילה ונפרסת ליבתו של החיבור, שחלקו ספר זיכרונות שסוקר היסטוריה אישית ודיסציפלינרית וחלקו נייר עמדה, שמציב את אותן היסטוריות שזורות כדוגמה וכבסיס לעמדה אינטלקטואלית ופרופסיונלית. ואותה ליבה היא השאלה לגבי התפקיד החברתי של אקדמאים.

התפקיד החברתי של האקדמיה ושל אקדמאים. הוא נושא שעולה לדיון שוב ושוב לאורך ההיסטוריה בת אלף השנים של מוסד האוניברסיטה ולאורך ההיסטוריה בת 450 השנה של המדע המודרני. הדיון מחייב בחינה וגם נקיטת עמדה לגבי המתח המובנה במוסד: מחד גיסא הנורמות המקצועיות של עשייה מדעית חסרת הטיות המוגנת מלחצים שאינם ממהות העניין המדעי, ומאידך גיסא חובתם האזרחית של מוסדות ציבור ושל אנשיהם להיות מעורבים בחברה ובמדינה, שמעמידות אותם ומכלכלות אותם ומגנות עליהם, ולהשפיע עליהן לטובה. הדיון מקפל בחובו מגוון שאלות: מהם היעדים חברתיים שעבורם ראוי שאקדמאים יפעלו בחברה שמחוץ לאקדמיה? האם על מוסדות אקדמיים להכיר בעשייה חברתית כפעילות אקדמית נלווית להוראה ולמחקר, וכיצד עליהם לעשות

* פרופ' עמליה אוליבר, המחלקה לסוציולוגיה ולאתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' גילי דרורי, המחלקה לסוציולוגיה ולאתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

זאת? כיצד להגן על המדע והאקדמיה מפני לחצים "חיצוניים" כאשר אנשי האקדמיה הם הפורצים את גבולות מגדל השן? בשאלות אלו ובדומות להן עסקנו גם אנחנו, בספר שלנו משנת 2021 (Oliver-Lumerman & Drori, 2021). בספר טענו שבמהלך ההיסטוריה הוסיפו אוניברסיטאות לרשימת היעדים שלהן תפקידים שונים שאותם הן הגדירו כממשק עם החברה או כתרומה לחברה. בשחר הקמתן התמקדו האוניברסיטאות בהוראה בלבד, בתחילת המאה התשע-עשרה הן הוסיפו את ייעוד המחקר, ובחלקה השני של המאה העשרים נוסף להן הייעוד של העברת טכנולוגיות וידע לשימוש תעשייה ולמסחר – ואת אלה הן הגדירו כערוצי הפעילות שלהן עם החברה ולמענה. בעשור האחרון עולה ומתגבר הקול הקורא לאוניברסיטאות להוסיף גם ייעוד רביעי, והדורש מהאקדמיה לקדם חברה ומדינה ולהוביל לפתרון בעיות חברתיות. בליבו של ייעוד רביעי זה עומדות תפיסות שלפיהן על האקדמיה להיות מעורבת בחברה ובמדינה, להשפיע עליהן ישירות ולהפגין מחויבות אקדמית להוגנות חברתית. מחויבות זו באה לידי ביטוי בירידה ממגדל השן אל הכיכר, בתרגום של תחומי ידע ומיומנויות של האקדמיה ושל המדע למצבו ולצרכיו של הציבור. מן הספר שלנו, ומן הפעילות הצומחת באוניברסיטאות ברחבי העולם, עולה כי הגורם לשינוי בתפיסה האקדמית העכשווית הוא תחושת הדחיפות והמצוקה הנובעת מהאתגרים הקיומיים של האנושות – מאי־שוויון ועד מצוקה קיומית, מהפרת זכויות אדם ועד אלימות ומלחמה, ממשבר אקלימי ונוקי טבע ועד הגירה כפויה.

שוקד, מעצם הביוגרפיה שלו, ממקד את הדיון הרחב הזה ברמה האישית והקבוצתית של אנשי האקדמיה (ולא ברמת המוסדות האקדמיים והמדיניות) ובפעילות של מחאה פוליטית מכוונת שלום בישראל (ולא במגוון אתגרי האנושות). לאור פעילותו ב"עד כאן", הוא אינו מטיף בבטות אלא משתף אותנו בהתלבטותו לגבי השאלה אם אקדמאים.ות אכן יכולים לשנות את העולם, כפי שניסח גם בכותרת הספר.

הספר הוא עדות אישית, אך הוא קושר את הסיפור האישי להתפתחות הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה בישראל, וממשיך וקושר בין התפתחות דיסציפלינות אלו בישראל ובין הגישות האנתרופולוגיות התיאורטיות והמתודולוגיות למשקעות בחברה. לשם כך שוקד סוקר את טיעוניהם של אנתרופולוגים כגון פרנץ בועז ומרגרט מיד, שלא היססו לחשוף את עמדותיהם ועצותיהם על נושאים קריטיים, וגם את הפרויקט האנתרופולוגי של "אנתרופולוגיה ציבורית" או "אתנוגרפיה ציבורית" שאפשר תרגום של ידע אקדמי לאוריינטציות פרקטיות. האישי והדיסציפלינרי שזורים יחדיו בהגדרה שנותן שוקד לספר: אוטו־אתנוגרפיה, אוטוביוגרפיה אנתרופולוגית, או זיכרונות במשולב. יש בכך מידה רבה של צניעות, בעיקר סביב תפקידו המתמשך של נותן העדות בהתפתחותה של "אנתרופולוגיה מקומית", ועם זאת יש כאן רצון כן ומעמיק להבין את סוגיית פעילותם של אקדמאים.ות במרחבים הקהילתיים ובזירות פוליטיות במובהק.

לספר 17 פרקים, עטופים בפתוח ובאפילוג. הוא מתחיל בדיון בנושא זיכרון ובסיפור האישי של החוקר-המשתתף, שלאורך התפתחותו המקצועית לומד מהקהילות שאותן הוא חוקר ועימן הוא חי. בהמשך, על בסיס תיאור ההקשר ההיסטורי של האינתיפאדה הראשונה, שוקד ממשיך לדיון מעמיק במעורבותם של אינטלקטואלים ואקדמאים בפורומים חברתיים בישראל באופן כללי, וספציפית במעורבותם הפוליטית לפני האינתיפאדה הראשונה ובחשיפתם התקשורתית בתקופה זו. בכך מניח שוקד תשתית לתיאור מפורט

של הקמת ארגון "עד כאן" ושל פעילותו לאורך השנים. עדות זו מרתקת וחושפת סיפורים סמי-אנקדוטליים חשובים: על דיון בסנאט של אוניברסיטת תל אביב בעקבות הקריאה של חברי סנאט לגנות את הסגר הצבאי על מוסדות אקדמיים בשטחים הכבושים, על התרחבות הנוכחות של אש"ף בקמפוס אוניברסיטת תל אביב, ועל השתלשלות האירועים מהקמת "עד כאן" ועד סיום פעילותו. לאורך כל הספר שוקד מזכיר אנשים בשמותיהם ומביא (בייחוד בפרק 14) עדויות של פעילי ופעילות הארגון. הספר מסתיים בחזרה לבחינת החברה בישראל מזווית אנתרופולוגית ובאפילוג אישי, העוסק בביקור במחנות ההשמדה כאנתרופולוג ציבורי ובתפקידם של אינטלקטואלים פלסטינים בפעילות המחאה הפוליטית, ומעלה שאלה אישית מרירה וכואבת – האם אזכה לראות חדשות טובות מארץ הקודש?

שאלה זו והספר כולו טעונים רגשית, גם כאשר הרגשות האלה עטופים בהמשגה מהמחקר ומההגות האקדמיים. הגם שמרבית עדויות המשתתפים בפעילות "עד כאן" וסיפוריו של שוקד מבטאים תחושה עגומה של כישלון, העדויות גם חושפות את עומק תחושת הסולידריות והמחויבות ההדדית של חברי הסגל שהתגייסו למאבק של "עד כאן" נגד הכיבוש. לדוגמה, אריאלה פרידמן מספרת עד כמה הארגון שימש לה כבית בקמפוס, כמו ה-*communitas* של טרנר, שעיקרו הקשרים האינטימיים המבשילים בקבוצה של מי שחלקו ניסיון יוצא דופן להביא לשינוי חברתי. לעדותה זו מצטרפות עדויות אחרות המתארות תחושה של מחויבות נועזת ואומץ רב וקשורות בפעילות החתרנית והלעומתית של הקבוצה. מנגד, דן יעקובסון, אף שהוא מתאר את תחושת הלכידות של הקבוצה ואת השפעתה עליו גם לאחר פרישתו ומציין כי המשיך תמיד בפעילות התנדבותית חברתית ופוליטית, מביע תחושה של כישלון ברור ומשתמש במושג *learned helplessness*, חוסר אונים נרכש – מושג ששואל מן הפסיכולוגיה. אקדמאים ואת אחרים. מספרים כיצד הצלקות שצרב בהם הכישלון המהדהד של הסכמי השלום הותירו אותם בתחושה שחבל שנשארו בישראל. התיאור הכורך בין הכישלון לחוויה האישית מעיד כי שוקד הוא אנתרופולוג מיומן לעילא, עם קשב ופתיחות למחשבות ולזיכרונות של חבריו וחברותיו לתנועה וגם לאלה שלו עצמו.

הספר הוא מסע אישי וציבורי שמונע ממחויבות עמוקה לפעילות על יסוד ערכי המעורבות הציבורית של אקדמאים. גם אם הכישלון של "עד כאן" מהדהד, המסע הזה היה חשוב מאין כמותו והתיעוד שלו מבהיר עד כמה חשוב שאקדמאים יפעלו בשדות חברתיים, פוליטיים וציבוריים ויובילו באופן אישי וקבוצתי פעילות לטובת החברה והמדינה. בימים שבהם נכתבות שורות אלו – ימים שסחופים בהפיכה משטרית, בפילוג חברתי, במשבר משילות, באלימות ובמלחמה – הספר עומד כקול קורא: הוא מצביע על המחיר שמשלמת חברה עיוורת לתהליכים בה, על הפוטנציאל לשינוי חברתי שטמון באקדמאים, ועל מקומם הייחודי של הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה להמשיג, לנתח ולשאת תרומה לשינוי חברתי.

מקורות

Oliver-Lumerman, Amalya, & Gili S. Drori. (2021). *From "ivory tower" to "academic commitment and leadership": The changing public mission of universities*. Edward Elgar Publishing.